

Baumanův přístup k systematickému výkladu marxistické sociologie

Realizace obsáhlého programu překladatelské činnosti v oblasti sociologie začala u nás překlady polských autorů. Je to přirozený důsledek skutečnosti, že v socialistických zemích právě polští sociologové mají za sebou nejvíce empiricky badatelské práce. Vloni vyšla knížka Szostkiewiczze nám široce přístupnou formou ukázala leccos z metodické výbavy této práce. Letos vyšlý překlad knihy Zygmunta Baumana *Zarys sociologii*¹, spolu se svým současně publikovaným poutavým, popularizujícím, mládeži určeným pendantem² dokumentuje, že polská sociologie není zaměřena výhradně empiricky. Bohatý materiál, shromážděný dosavadními výzkumy, začíná hrát úlohu východiska závažných pokusů o teoretické zobecnování, a to již nejen na jednotlivých úsecích speciálních sociologií (práce, venkova atd.), ale i v obecné sociologii.

Nepovažujeme za nutné v této recenzi podávat soustavný přehled všech názorů Baumanových knih. To úspěšně a výstižně provedl M. Jodl v encyklopedickém hesle, připojeném k Sociologii. Místo toho se pokusíme o charakteristiku celkového rázu myšlenkového okruhu obou přeložených knih a částečně i třetí, je rozvádějící a na ně navazující knihy, která vyšla pouze v polském originále.³ Hlavně se však soustředíme na některé — ať již jasnější či spornější — problémy, které jsou obzvláště živé na současné úrovni sociologické práce u nás.

Právě Baumanovy práce (které lze v tomto směru porovnávat s pracemi Wiatrovými a Szczepańského) obsahují první přístup k nové syntéze v daném oboru. Její nový ráz je dán za prvé tím, že jde o syntézu marxistickou. Zakládá se na historicko-materialistickém pojetí dějin, úspěšně a bez jednostranné deduktivnosti aplikuje teorie společensko-ekonomických formací, třídního boje, státu, materialistického pojetí společenských idejí atd. Baumanova práce jakožto systematický výklad základních otázek marxistické obecné sociologie je zároveň přínosná pro teorii historického materialismu, pomáhá ji rozvíjet a překonávat dogmatické nánosy, které dosud nemělo brzdí tvořivý rozvoj této teorie. Zejména druhá kapitola: „Sociologie“ (Společnost) podává — zajímavě a z hlediska modelování (např. třídních vztahů a konfliktů

i dynamiky jejich vyhrocování) v lecčems originálně — podstatu teorie historického materialismu, i když se slovo „historický materialismus“ v celé práci nevyskytne.

Baumanův pokus o novou syntézu přitom respektuje vědecké výsledky západní sociologie. Není to jen v prvé kapitole podaný a z teoreticky klasifikačního hlediska velmi dobře založený přehled základních tendencí a významnějších škol západní sociologie, na něž organicky navazuje analýza marxistické koncepce sociologie. I během dalšího, obsahového výkladu problematiky společenských vztahů Bauman vědomě přejímá a na základě nových výzkumů kriticky interpretuje nejen metody a techniky, ale i nemálo pravdivé výsledky a objevy západní nemarxistické sociologie (zejména z teorie společenské stratifikace a s ní spjatých teoretických otázek společenských skupin, např. malých skupin, referenčních skupin aj.). Je to hluboce fundovaná a promyšlená dialektická interpretace. Výsledkem je ucelené pojetí společenských vztahů v jejich bohaté mnohotvárnosti. Baumanův myšlenkový postup umožňuje akceptovat vědecky cenná zjištění západní sociologie, aniž výsledek vyznívá jako neorganické přilepení těchto zjištění k základnímu rámci marxistické teorie.

Uznání vědeckých výsledků západní nemarxistické sociologie neznamená pro Baumana koncepčně se jí podřítit a setřít zásadní rozdíly mezi marxistickým a nemarxistickým stanoviskem. Problém poměru k nemarxistické sociologii je z tohoto hlediska explicitně rozepisován v *Zarysu marksistowskiej teorii społeczeństwa*. Zde autor výslovně kritizuje ty sociology, kteří hlásají takovou jednotu soudobé sociologie, v níž by zmizely rozdíly směrů a jež by stála nad společenskými zřízeními. Každá rovina takové integrace se musí okamžitě stát novou rovinou dezintegrace, novou volbou mezi množstvím odporujících si koncepcí metodologických i teoretických. Celosvětovou pospolitost sociologů považuje za mýtus.

Marxistická poznávací perspektiva skýtá takový systém hodnot, který je bytostně spjat s úsilím o překonávání odcizení a útlaču všeho druhu. Bauman zde výstižně charakterizuje marxistickou sociologii jako společensky nejdůležitější nonkonformistickou.

Pro program práce sociologů i v naší zemi

¹ Z. Bauman: *Sociologie*, přeložil A. Měšťan, Malá moderní encyklopedie, Orbis, Praha 1965.

² *Sociologie pro každý den*, přeložil J. Sedláček, Mladá fronta, Praha 1965.

³ Z. Bauman: *Zarys marksistowskiej teorii społeczeństwa*, Warszawa 1964.

je velmi závažná první kapitola „Sociologie“, zabývající se vědoslavnými otázkami oboru a jeho současným stavem. Vychází z analýzy společenských funkcí sociologie. Velmi výrazně ukazuje komplexnost její poznávací, ideologické, sociálně přetvářející funkce. Tomu odpovídají tři nejdůležitější role sociologa: role experta (diagnostika či plánovače), vychovatele (humanisty) a autora (respektive spoluautora) sociálního programu. Je třeba dodat, že každá z těchto rolí realizuje – ovšem v různé míře – všechny uvedené funkce.

Jinak je významné to, jak Bauman vyvrací možnost sociologického objektivismu. Zejména v *Sociologii pro každý den* staví mládeži před oči skutečnost, že práce všech velkých novátorů v dějinách sociologie byla v těsném spojení se společenským bojem. Důrazně rozlišuje mezi sociologií revoluční a konzervativní. *Zarys marksistowskiej teorii społeczeństwa* uvádí celou řadu příkladů pokrokového společenského boje západních sociologů (Giddingse, Smalla, Warda, Thomase aj.).

Svůj přehled současných sociologických škol opírá Bauman o rozbor pěti klasifikačních kritérií, která mohou padat v úvahu: typ hodnot, jimiž se řídí sociologické bádání, rozdílné chápání charakteru společenských faktů (jde-li o psychické stavy nebo o objektivní skutečnost), typ hledaných generalizací (historické generalizace nebo trvalé vztahy), koordinační pojitko (soustředění problematiky buď kolem problémů konfliktu a vývoje nebo kolem problémů konsensu a rovnováhy) a chápání vztahu teorie a empirie.

Z pozic uvedených, jak Bauman sám říká, „ideální typologie“ pak rozeznává tyto sociologické školy: neopozitivistickou (Lundberg, Dodd), pluralistickou behavioristickou (Lazarsfeld, Stouffer, Adorno), analytickou (Znaniecki, Sorokin), funkcionalistickou, která jediná vytvořila důslednou teoretickou soustavu (Parsons, Merton) a institucionalistickou (Mills, Dahrendorf aj.). U této poslední Bauman správně sonduje materialistické tendence. Nczdá se však přesvědčivým a obecně platným názor, považující Marxe (ať už přímo nebo prostřednictvím Maxe Webera) za předchůdce dané školy (56). Na druhé straně není jasné, proč v přehledu sociologických škol, podaném v *Zarysu marksistowskiej teorii społeczeństwa*, Bauman tuto školu vůbec vypustil.

Všeobecně se ukazuje – a v nové knize si to i Bauman jasněji uvědomuje – že lze těžko řadit marxismus do roviny této klasifikace sociologických škol. Např. pokud jde o kritérium chápání vztahu teorie a empirie, preferuje Bauman výslovně u marxistické sociologie empirii. Definuje ji jako „empirickou vědu o historicky daných a individualizovaných společenských vztazích, považovaných za objektivní, materiální předpoklady společenského života“ (70). V této definici je řada diskusních prvků. Proč jde právě o *individualizované společenské vztahy*? (To Bauman nevysvětluje). Lze ztotožňovat objektivní s materiálním či eliminovat z předmětu sociologie nemateriální, ideologické společenské vztahy?

Hlavní připomínka k definici se však týká toho, že je sociologii přisuzován značně jednostranně empirický charakter. Komplexnější vystihují její předmět a badatelské zaměření ty názory u nás, které o ní hovoří jako o vědecké disciplíně empiricko-teoretické. S nimi je ostatně ve shodě i celkový Baumanův metodický postup v recenzované knize a výslovně i vyzvednutí problému „společenského a priori“ v kapitole o metodách (282 an.).

Bauman zpravidla přistupuje k jednotlivým analyzovaným vztahům z hlediska jejich společenské funkčnosti. Většinou je toto hledisko aplikováno úspěšně. Někdy však nestačí, a to zejména tehdy, má-li jim být vysvětlena geneze příslušných vztahů. To se týká např. pokusů osvětlit původ společenských názorů a představ, kde, jak se nám zdá, by bylo třeba více rozlišovat proces kauzálního odrazu a proces společenského fungování. Takto působí Baumanův výklad společenských idejí poněkud utilitaristicky, např. když – bez postavení otázky odrazu, jeho adekvátnosti a kauzálního charakteru – hovoří o tom, že určité ideje uspokojují potřebu skupiny vytvořit si soustavu tezí zdůvodňujících její zájmy a snahy (141). Tento přístup je pak rozváděn v obsáhlé partii o skupinové (především třídní) eufunkčnosti či disfunkčnosti politických idejí, morálních norem atd. S tím koresponduje v *Sociologii pro každý den* také tvrzení, že „ideologie nemůže být ani pravdivá, ani nepravdivá“ (134).

Tím nechceme popřít, že přístup z hlediska společenské funkčnosti je přínosný, že obohacuje zejména naše poznání třídních zájmů a jejich prosazování ve společenském vědomí. Zejména při něm vyniká důraz na aktivní vliv ideologie ve společenském boji. Jde jen o to, že takový přístup má svou platnost pouze v určitých rámcích daných hlediskem kauzálním a též hlediskem gnoseologické adekvátnosti. Jinak totiž se tento přístup může zvrátit v poněkud jemnější podobu dřívějších příliš zjednodušujících projekcí třídních zájmů do sféry společenského vědomí.

V *Zarysu marksistowskiej teorii społeczeństwa* je oddíl o ideologii a jejím třídním charakteru podstatně přepracován. Větší důraz je položen na společensky strukturální předpoklady působení ideologie, stránka funkcionální je však podle našeho názoru oslabena příliš. Komplexní pohled, jak se zdá, by poskytla teprve syntéza značně jednostranných koncepcí obou knih.

Má-li sociologie analyzovat úlohu ideologie ve společenské totalitě, předpokládá to výzkumy souvislosti mezi společenskými vztahy a více či méně uvědomovanými subjektivními postoji v různých skupinách. Bauman však sám sobě brání v takovém postupu, jež bychom v *Sociologii* logicky očekávali po seznámení s jeho přístupem k otázce společenské úlohy ideologie z hlediska funkčnosti. V oprávněné snaze postavit se proti subjektivismu metod, jež ztotožňují výzkum společenské struktury s výzkumem vědomí lidí, kteří jsou její součástí, totiž přehánění a staví mezi společenskými vztahy a jejich uvědoměním příliš příkrou hráz: „Lidé, kteří stojí vůči

sobě navzájem v určitém společenském vztahu si mohou tento vztah uvědomovat ve více či méně správné formě, to však na tento vztah nemá naprosto žádný vliv... Lidé... mají o svém postavení určité představy, které jsou s tímto postavením v *korelaci*, nejsou však jeho *odrazem*" (167). Tato formulace absolutizuje rozdíly objektivního a subjektivního ve skupinových vztazích, čímž narušuje pochopení jejich vnitřní souvislosti. Zanedbává se též možnost zkresleného odrazu společenských vztahů jejich účastníky.

Uvedená teze není vůbec metodicky uplatnitelná, což prokazuje sám Bauman tím, že se jí zpravidla neodrží. Zejména oddíl o skupinách s převažujícím osobním pojítkem a partie o referenčních skupinách ve svém celku poukazují na významný vliv uvědomování společenských vztahů lidmi na tyto vztahy samotné.

Uvedená vnitřní neshoda není vyřešena tím, že Bauman uměle rozlišuje objektivní společenský vztah, založený na účasti určitých individuí v určitém společenském procesu, a společenské spojení založené na přímém nebo nepřímém styku individuí (186). Pro toto spojení považuje přitom za rozhodující psychologickou vazbu. I o tom lze pochybovat. Hlavně se však ptáme: Cožpak společná účast ve společenském procesu nevede ke stykům lidí, a právě tak naopak jejich styky ke společné účasti? I malé skupiny, které Bauman nazývá skupinami s převažující osobní vazbou, jsou konstituovány objektivními společenskými vztahy. I zájmy velkých skupin (tříd, vrstev vedou k intenzivnějším společenským i osobním stykům jejich členů ve srovnání se styky meziskupinovými.

Uvedená neshoda není vyřešena ani tím, že se Bauman rozhodl překvapivě označovat jako společenskou skupinu pouze takové souhrny lidí, které jsou spojeny psychologickými pojítky (za ně považuje nejen osobní, ale i neosobní pojítka (172).

Zde již vystupuje i mikrosociologická problematika. U nás se nezdá hovořit o oprávněné „sociologizaci“ historického materialismu, respektive vědeckého komunismu. Proces, který se tak nazývá, se netýká jen propagandisticky pedagogických aspektů. Nejde jen o to, učinit výklad marxistické teorie společnosti zajímavějším. Jde ve značné míře o pokrokový vývoj samotného obsahu této teorie. A jedním z jeho základních příznaků je široké vplynutí do marxistické teorie mikrosociologické problematiky, která zůstávala v dosavadních koncepcích obsahu historického materialismu i vědeckého komunismu zcela na okraji. Dané obory předkládaly proto více méně široké kontury vývoje společnosti a její struktury, nemohly účinně navazovat na zkušenosti denního života lidí. Úpadek zájmu studentů i jiných posluchačů přednášek a další pedagogické potíže v daném oboru byly důsledkem tohoto a jiných obsahových nedostatků.

Baumanovy práce ukazují, že systematický výklad marxistické sociologie se bez mikrosociologické problematiky nemůže obejít. Kapitola o společnosti podává přirozeně makro-

sociologickou problematiku, koncentrující se kolem materialistického pojetí dějinného vývoje výrobních sil, výrobních vztahů, politiky a společenské ideologie. V kapitole o skupinách se makrosociologická problematika prolíná s problematikou mikrosociologickou. Vede takových širokých organizací, jakými jsou politické strany, odbory a armáda, pojednává se zde o rodině, vesnickém společenství a sektě. Oba druhy skupin Bauman odlišuje, přičemž vychází z již tradičního členění na skupiny formální a neformální, nazývá je však nově skupinami s převažujícím pojítkem neosobním, respektive osobním. V novém *Zarysu* dává přednost tomu, označovat formální skupiny s převažujícím neosobním pojítkem jako „organizace“ a při charakteristice jejich struktur a funkcí více čerpá z Webera.

V oddílech o společenských skupinách se čtenář dozví u Baumana velmi mnoho poučného, např. v analýze poznávacích znaků prvotní skupiny, mechanismu utváření osobnosti člověka v prvotní skupině, v pojednáních o referenční skupině a o skupinové struktuře, o jednotlivých skupinách, zejména o rodině (velmi mnoho jemných postřehů k sociologickým otázkám rodiny obsahuje též *Sociologie pro každý den* v celé řadě svých kapitol), o vesnickém společenství, politických stranách aj., při rozboru metod donucení, autority a manipulace při dosahování závaznosti skupinových rozhodnutí. Současné však lze uvést některé další připomínky k těmto oddílům.

I když neformální skupiny aproximativně tendují k tomu, aby se kryly se skupinami prvotními, a podobné formální skupiny se skupinami druhotnými, nelze obě dichotomická členění ztotožňovat (jak je tomu na str. 172 an.). Třeba školní třída nebo malá pracovní skupina jsou skupinami prvotními, nejsou však současně skupinami výlučně neformálními. Jsou účelově organizovanými skupinami s velmi silnými formálními vztahy.

Podobně nelze přejímat Ellwoodovo ztotožnění dobrovolných skupin se skupinami specializovanými a nedobrovolných skupin jakožto „přirozených“ se skupinami nespecializovanými (174).

Problém svazků mezi rolemi i problém jejich funkční spojitosti nevyvstávají jen u formálních vztahů ve skupinách „s převažujícím neosobním pojítkem“ (200), ale i u neformálních vztahů v malých skupinách.

Velmi málo pozornosti je věnováno skupině z hlediska společenské struktury tak významné jako je průmyslový závod. Vůbec není zmíněna malá pracovní skupina.

Nakonec ve čtvrté kap. o osobnosti je v popředí problematika mikrosociologická a přirozeně i sociálně psychologická. Tato kapitola se soustřeďuje na problém společenské zařazenosti osobnosti. Zde upoutávají zejména 3. a 4. oddíl, které probírají vztah mezi jednotlivcem a skupinou a proces zespořádění jednotlivce. Vztah jednotlivce a skupiny má složitý charakter, a to jak v důsledku komplexu rolí (s jednou pozicí ve skupině je spojeno mnoho rolí), tak i v důsledku pozičního pluralismu (jednotlivec zaujímá řadu pozic v různě

ných skupinách). Odtud pluralismus společenských hodnot a vzorů chování, konflikty rolí a skupinových zájmů — což vše vylučuje možnost absolutního konformismu. V *sociologii pro každý den* Bauman trefně říká, že „absolutním konformistou“ může být jen ten, kdo dokáže dokonale lavirovat, což ovšem může provádět jen potud, pokud se konflikt mezi požadavky různých prostředí a skupinových zájmů nevyhraní (34–35). Ani absolutní nonkonformismus není možný. Mladí programoví nonkonformisté se zpravidla projevují jako dokonalí konformisté vůči prostředí mladých.

Podnětné je též, když Bauman ukazuje plasticnost osobnosti v procesu jejího zespo- lečenšování a současně i meze této plastic- nosti. O hluboké znalosti sociální psychologie svědčí v obou přeložených knihách rozbor- y postojů, syndromů, orientací a stereotypů, vznikajících během daného procesu.

Závěrečná kapitola se zabývá metodami. Nemůže být samozřejmě v rámci dané knihy nějakým podrobným metodickým návodem pro výzkumníka. Je to něco zcela jiného: pří- spevek k teorii sociologických metod, která je nezbytným předpokladem pro vypracování marxistické sociologické metodologie. Pro nás je důležité, že Bauman vystupuje proti ruti- něské absolutizaci metod dotazníku a inter- viewu a že, byť zkratkovitě, teoreticky roze- bírá metody pozorování, ať již zúčastněného nebo lustračního, obsahové analýzy archivních a jiných písemných materiálů a pokusů. Do- tazník a interview vystupují z tohoto hlediska jako smíšené techniky na pomezí pokusu a lustračního pozorování.

Naznačili jsme, že Baumanova *Sociologie* předkládá systematický výklad marxistické sociologie. Sám autor v úvodu hovoří o tom, že jde o výklad jednoho ze systémů. Vystá- vá otázka, zda je možný marxistický sociolo- gický systém. O tom lze diskutovat. Nesporné jsou však, jak také Baumanova práce doklá- dá, dvě věci: Za prvé, je možný a potřebný systematický výklad marxistické obecné socio- logie (což ještě není totéž jako její systém). A za druhé, není pochyb, že ať již to bude systém nebo jen systematický výklad, může být ve svém marxistickém pojetí pouze otevře- ným, tj. vyvíjejícím se. Není to jen otevře- nost „okrajová“ (tj. pouze u nějaké vyhraně- né části otázek, která by byla považována za ještě neřešenou), ale integrální. Marxistická obecná sociologie je přístupna novým prvkům na všech stranách své problematiky. Pojímá v sebe organicky výsledky nových výzkumů a teoretického úsilí speciálních společenských věd i vlastních úsekových sociologických dis- ciplín.

Systematický výklad marxistické sociologie osciluje kolem řady párových kategorií, které se navzájem podmiňují. Jsou to:

relativně stabilní	
stavy	— dynamické procesy
struktury	— hodnoty
oblastní struktura	— skupinová struktura
mikrostruktura	— makrostruktura
struktura činnosti	— struktura vztahů

Existuje několik desítek možností, jak při výkladu vzájemně kombinovat uplatnění těchto kategorií. Hlavní je, čím začít a které dělítko položit za základ. Tradiční historický materialismus vycházel především z oblastní struktury. Vědecký komunismus vycházel pře- devším z procesů přeměn společensko-eko- nomických formací. Oba v podstatě zanedbávaly problematiku mikrostruktury. Jestliže však uznáváme za nutné tuto problematiku zahr- nout do systematického výkladu marxistické sociologie, vyvstává hned otázka jejího vztahu k problematice společenské makrostruktury a místa jich obou v celkovém výkladu.

Systematický výklad marxistické sociologie bude patrně tím dokonalejší,

1. čím syntetičtější budou pojaty strukturální a dynamické aspekty každého problému,
2. čím důsledněji se bude postupovat od čá- stečného a jednoduchého ke složitějšímu a ce- lospolečenskému jako k vyšší kvalitě,
3. čím lépe budou osvětleny vazby jednodu- ššího z hlediska jejich funkce předpokladů složitějšího.

Logičtější je tedy postup od mikrostruktury k makrostruktuře, který by ovšem nepopřel jejich reciprokou závislost a vzájemnou de- terminovanost.

V minulosti systémy, které bazírovaly na malých jednotkách, odpovídaly zpravidla so- ciologickému psychologismu. Odtud u nás určité zdráhání před tímto postupem. I Bau- man postupuje opačně: od společnosti ke sku- pině a nakonec k osobnosti. Tento postup sice vylučuje psychologismus, nese však v sobě nebezpečí jednostranného deduktivismu a schematicčnosti. Proto je Bauman nucen probí- rat problémy takové základní skupiny, jako je třída, již v oddíle o společnosti, některé otázky osobnosti probírá v oddíle o skupi- nách (v souvislosti s rozlišováním skupin s osobním a neosobním pojitkem) a v kapitole o osobnosti jsou zas poněkud nelogicky sta- věny takové celospolečenské problémy, jako problém sociální mobility nebo stratifikace. Ve své nové knize *Zarys marksistowskiej teorii społeczeństwa* řeší Bauman tyto roz- pory částečně tím, že předeseilá zvláštní ka- pitolu o společenské existenci, kde se jedná o třídách a dále tím, že problémy skupiny a osobnosti spojuje do jedné z dalších kapitol.

Novým rysem každého pokusu o sociolo- gickou syntézu v podmínkách našich zemí by též měl být přístup k obecné sociologickému zpracování některých problémů struktury a vývoje socialistické společnosti a komunistic- ké formace vůbec. Po této stránce nás však *Sociologie* neuspokojuje.

Výzkumy a teoretické zpracování nových společenských jevů, které s sebou přináší so- cialistická společnost, jsou dnes hlavním po- lem studijního úsilí marxistické sociologie. Zde ji očekávají největší objevy. Právě pol- ské výzkumy již umožňují určitá teoretická zobecnění. V *Sociologii* však kromě stručné a všeobecné charakteristiky komunistické for- mace (str. 97–98) z toho nenalezneme nic. Zvláště to bije do očí tam, kde se výklad

přibližuje k problému vyústění třídního boje (hovojí se o polárním konfliktním modelu třídních vztahů), v partiích o stratifikaci, o průmyslovém závodu, o společenských skupinách vůbec. Jde vesměs o živé vztahy, které jsou v pohybu. Příslušné problémy však mohou být položeny.

Zarys marksistowskiej teorii społeczeństwa částečně napravuje tento nedostatek. Obsahuje — vedle nového významného oddílu o průmyslové civilizaci — dva poměrně obsáhlé oddíly o socialismu.

První z nich probírá ekonomické a společensko-strukturální základy socialismu. Celospolečenské vlastnictví podmiňuje centralizovanou hospodářskou administrativu, a to má dva důsledky: možnost celospolečenského plánování a redistribuci společenského produktu. V rozporných nárocích různých uskupení vůči tomuto produktu hledá Bauman zdroj rozpornosti naší společnosti. Tyto rozpory nemají však povahu strukturálního konfliktu, tj. nejsou trvalé a mohou být řešeny danou formací samotnou.

Tato koncepce nesporně přispívá k hlubšímu pojetí základů těch rozporů, které vznikají za socialismu mezi celospolečenskými a skupinovými zájmy i mezi různými skupinovými zájmy navzájem. Plodná je také Baumanova analýza problémů egalitarismu za socialismu i těch strukturálních přeměn, které přinesla industrializace a urbanizace. Nicméně nové prvky společenské struktury za socialismu nejsou vyznačeny dostatečně výrazně, převládá spíše charakteristika toho, čím tato struktura již není nebo přestává být.

Jiný oddíl nové knihy probírá instituce socialistického státu, jež Bauman považuje především za kolektivního činitele řízení základních výrobních prostředků, odpovědného za své činnosti v dané oblasti nikoliv před shromážděním akcionářů, ale před společností jako celkem. Socialistický stát se vyvíjí v situaci rozporného působení nutnosti politické aktivizace mas při řízení veřejných záležitostí a nutnosti disciplinování mas jakožto účastníků procesu společenské výroby. V této souvislosti je citován M. Jaroszyński, podle něhož nezbytným korelátem zespolenštění výrobních prostředků je zespolenštění hlavního donucovacího prostředku, jímž je stát.

Také partii o průmyslovém závodu doplňuje Bauman úvahou o podmínkách socialismu. Socialistická továrna je pro něj nejen výrobcem statků (což bylo pro továrnu kapitalistickou pouze instrumentálním cílem, zde je prvním cílem), ale i organizací, ve které se utvářejí postoje lidí vůči mnoha stránkám společenského života, kde probíhá společenská výchova a sepětí lidí s celkovým systémem socialistických vztahů.

Nakonec přičiňuje nový *Zarys* též oddíl o úloze sociologie za socialismu. Její uplatnění vystoupilo do popředí spolu s dvěma výraznými tendencemi posledního období: s tendencí k nové koncepci racionálního řízení společenských záležitostí a s tendencí k demokratizaci společenského života. Důležitý je Baumanův postřeh o působení sociologie

v tom směru, aby do společenského systému byl „zamontován“ mechanismus řešení konfliktů takovým způsobem, že by dodávaly tomuto systému nové zásoby energie a zároveň působily v zásadním souladu se základy systému.

Nová Baumanova kniha je přepracováním a podstatným rozšířením do češtiny přeloženého *Zarysu*. Sociologické otázky jsou v ní vyloženy soustavněji a úplněji. Sám autor v úvodu píše, že první kniha byla provizoriem. Druhá kniha přeskupila materiál tak, aby byl podán co nejsystematičtěji, rozvinula problémy v přeložené práci naznačené jen skicovitě, revidovala některá nedosti promyšlená nebo mylná tvrzení. Hlavní změnou pak bylo zplastičení obrazu společnosti z hlediska historické perspektivy. Slabost této perspektivy považuje autor za největší nedostatek *Zarysu sociologii*.

Překlady obou Baumanových knih jsou literární, stylisticky a většinou i odborně velmi dobré, své stopy na nich ovšem zanechala okolnost, že byly zpracovány v době, kdy se u nás ještě ani nezačala ustavovat moderní sociologická terminologie. Pro mnohé pojmy bylo třeba hledat poprvé české termíny, což se nemohlo obejít bez určitých improvizací. Např. termín „grupa odniesienia“ (anglicky „reference group“) je v *Sociologii* překládán jako „srovnávací skupina“, ač přesnější by bylo hovořit o vztahové, případně přímo referenční skupině. Podobně lze diskutovat o vhodnosti překladu termínu „wiesz“ jako „pojitko“ v souvislosti s tříděním skupin na skupiny s převážujícím osobním a s převážujícím neosobním pojitkem.

To ovšem není na škodu, naopak: jde o významný impuls pro sociology, aby se pojmoslovnými a terminologickými otázkami zabývali intenzivněji. Potvrzuje se správnost založení terminologické komise při Čs. sociologické společnosti. Iniciativa této komise při chystaném vydávání *Sociologického slovníku* pomůže jistě vyřešit řadu pojmoslovných i terminologických nejasností v našem oboru a též ty, které vyvstaly při překladech.

Kromě toho najdeme ovšem v překladu lapsy, k nimž ani nemuselo dojít. Těžko pochopit, proč A. Měšťan výraz „subjekt“ překládá mluvnicky „podmět“ (třidy jako „podměty výrobních vztahů“ — str. 105; „výsledky ideologického boje nejsou jeho podmětům vždy známy“ — str. 117 aj.). Na druhé straně J. Sedláček uvádí termín „konflikt úloh“, ačkoliv je již vžitě označení „konflikt rolí“.

Uvedené kritické připomínky nic nemění na našem přesvědčení o významném přínosu Baumanových prací pro utváření marxistické sociologie a o výjimečném významu vydání obou překladů u nás. Nemluvě o *Sociologii pro každý den*, která vyšla neúměrně nízkým nákladem (2500 výtisků), byla i *Sociologie* s osmitisícovým nákladem okamžitě po vydání rozebrána. Nová vydání a zejména překlady dalších prací by tedy neměly nechat na sebe dlouho čekat.

Dragoslav Slejška